

ТЕМА ІВАНА ФРАНКА У СТРІЛЕЦЬКОМУ ЧАСОПИСІ «ШЛЯХИ»

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М.Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: yaremchuk.iryua74@gmail.com*

У статті досліджено потрактування феномену Івана Франка у часописі Українських Січових Стрільців «Шляхи» (1913 – 1918). Ця тема наскрізна, спонукувана визначними датами його життя і творчості. Франкіана «Шляхів», наприклад, бере початок у перший же ж рік його появи друком. Це рік – ювілейний, стосується 40-річчя творчої діяльності Івана Франка, що його особливо відзначили у Галичині.

Львівський часопис «Шляхи» (1913 – 1918) від початку власного функціонування був пов'язаний із національним та освітнім зростанням тієї частини української молоді, що в майбутньому сформує стрілецьку генерацію, був «органом українського студентства».

У стрілецькій рецепції передано поколіннєві установки щодо Франкового феномену, якому завдячує зростання власної національної свідомості. Саме ж стрілецьтво бачить себе продовжувачами Франкової місії в освітній праці для народу, у провадженні національної ідеї, змаганні до звільнення України. Власний генераційний зв'язок із Франком означає в координатах стрілецького війська – «першого стрільця» і його стрілецьких «дітей» (в образах командира-провідника, лідера покоління, пророка).

Відхід Івана Франка у вічність 28 травня 1916 р. та його похорон, у якому січове стрілецьтво взяло масштабну участь, перетворивши його на військовий, заактуалізували тему його феномену. Січове стрілецьтво системно підійшло до увічнення пам'яті І. Франка. Саме тому особливо меморіальним у «Шляхів» щодо постаті письменника став «другий шиток за май та перший і другий за червень» 1916 року.

Загалом редакція «Шляхів» наголошувала на потребі солідаризації студентських сил у пошануванні «Великого поета й громадянина», яке полягало б в поширенні його імені поміж народними верствами.

Ключові слова: «Шляхи», Українські Січові Стрільці, Іван Франко, генерація.

Львівський часопис «Шляхи» (1913 – 1918) від початку власного функціонування був пов'язаний із національним та освітнім зростанням тієї частини української молоді, українського студентства, що в майбутньому сформує стрілецьку генерацію, був, як зазначено у підзаголовку першого числа від 1 квітня 1913 року, «органом українського студентства». З 15 грудня 1915 року «Шляхи» вписані золотими літерами в історію визвольного

змагу Українських Січових Стрільців як перший стрілецький друкований орган, видаваний за підтримки «Пресового стрілецького фонду» із стрілецькими кадрами у редакційному проводі, оскільки до того стрілецька преса була представлена у публічному дискурсі виданнями гумористично-сатиричного кшталту, писаними від руки та тиражовані на гектографі у кількості приблизно ста примірників [5, с.251]. А Січове стрілецтво давно потребувало власної пресової самопрезентації, до якої друкованими платформами стрілецьтва були «Вістник Союзу Визволення України», «Українське Слово», частково «Діло».

«Шляхи» супроводжували стрілецьку місію збройного визволення України з московських кайданів і боротьби за власну державу своїм новинарським, літературним, мистецьким контентом. Як джерело стрілецької літератури «Шляхи» недооцінені», оскільки представлені насамперед на рівні факту у хронології стрілецького визвольного чину [6, с. 507]. Тепер в історіографії поступово заповнюється лакуна генези і заснування видання. Так, М. Лазарович з'ясовує взаємозв'язки «Пресового фонду» та «Шляхів» і тему відповідального редактора, у розкритті якої з'ясовано, що фактичним редактором видання був Микола Голубець, молодомузівець і стрілець в одній особі, Федь Федорців лише підписував часопис як відповідальний редактор [13, с. 266]. У пресознавстві насамперед представляють часопис як твориво періоду Першої світової війни, військовий орган.

Іван Франко має особливе значення для стрілецької генерації. Він почесний січовий стрілець, батько січовика Петра, якого благословив на цей чин, духовний батько цілого стрілецького покоління, яке ще за його життя віддавало Франкові належну шану. Молоденькі гімназистики і студенти супроводжували І. Франка на відчитках його поеми «Мойсей» по містах Галичини, хотіли зберегти у пам'яті його світлий і небуденний образ. Залишили свої «вражіння» у спогадах, де постають в обороні Франка, духовного й інтелектуального велетня, залюбленого в книжки й Україну, і завжди привітного до «галицької молодіжі», долею якої завжди турбувався.

Франко як тема цілісно присутній у «Шляхах», однак тема Івана Франка окремо актуалізована не була [3], що і необхідно зробити.

Франкіана «Шляхів» бере початок у перший же рік його появи друком. Це рік – ювілейний, стосується 40-річчя творчої діяльності Івана Франка, що його особливо відзначили у Галичині. Так, зокрема, січово-руханкові парамілітарні товариства української молоді, які були першим етапом формування стрілецької військової генерації, широко відгукнулися на заклик Івана Боберського, голови «Сокола-Батька» у Львові уряджувати різноманітні культурні заходи на Франкову честь [22]. Львівське відзначення «Сьвята І. Франка в «Соколі-Батьку»» відбулося 7 грудня 1913 року у рухівні (спортзалі) товариства [24, с.2]. На святі був присутній ювіляр, а його син Петро, учасник товариства, брав участь в академії.

Редакція «Шляхів» у зверненні до «Молодої Громади» наголошувала на потребі солідаризації студентських сил у пошануванні «Великого поета й громадянина», яке полягало б в поширенні його імені поміж народними верствами, пропагуванні його ідеї, водночас в озброєнні ними для праці «на визвілє народа», для побудови нової, оновленої відповідно до Франкових засад, кращої вітчизни. Франкові слова повинні стати «догмами» молоді громади [14]. Отже, із провідництвом Франка молодь січова пов'язувала у 1913 році ідеї культурної праці для освідомлення народу та його майбутнього визволення – «щоб наблизити заповітню хвилю, щоб ми засяяли у народів вольнім колі» [14].

У передовій меморіальній статті із ознаками ліризованого етюда, що в підсумку жанрово вписується у координати такого меморіального літературно-критичного жанру як меморат, «Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав у незломнім завзяттю...» молода генерація фіксує власне сприйняття Франкової місії щодо них, застосовуючи рядки із Франкового циклу «Знайомим і незнайомим» зі збірки «З вершин і низин» як провідника суспільності у бурхливому морі життєвих змагань: «Ти будь керманіч наш в бурливім морю, /Щоб в тобі бачив люд привідця свого /І все чув добре слово

в добру пору» [27, с.1]. Феномен І. Франка маркують алегоричні образи каменярьської сили й сонця із-за хмар, згодом семантичне коло значень у потрактуванні феномену Франка нарощується із допомогою ще таких Франкових образів: «вічного революціонера», а також біблійної неопалимої купини, палаючого стовпа, що асоціативно, у руслі Франкової творчості, нав'язує до поеми І. Франка «Мойсей», яку той написав 1905 року, а також «Нового Прометея». Генераційний підсумок ролі Франка для молоді – «віщого духа-пророка, що має сповнити боже післанництво – пророчою піснею збудити великий народ до нового життя» [27, с. 2].

У дописах-зверненнях до колег у справі підготовки Другого загального З'їзду українського студентства на 2 липня 1913 року, присвяченого ювілеєві Івана Франка «для зложення поклону Великому Українцеві», присутні генераційні оцінки величини постаті Франка, значення внеску І. Франка в національну справу. Ідеться про монументалізм життєвої інтелектуальної компетенції і реалізації І. Франка. Він пришвидшив національний розвиток українства за сорок років своєї праці так, на що б в інших народів пішли століття, переконані автори Осип Когут та Іван Бабій [11]. Також у дописі маємо яскраве ствердження власної майбутньої історичної ролі як молодій генерації, як рушія глобальних національних перетворень: «Нашим святим обов'язком в хвилю великого народного торжества переглянути наші кадри будучої національної сили, глянути на минулий час, усталити розміри нашого розвою і створити програму на будучину» [11, с. 36].

У літературознавчій розвідці Остапа Богуна «Франко як поет» [1] маємо цікаву, цілісну спробу розкрити секрети поетичної творчості Івана Франка на основі психологічної обсервації віршового континууму, особливості його творчої природи, щедро наділеної талантами, у якій прослідковано напруження поміж чуттям та інтелектом, емоцією й рефлексією. Автор хоче «зрозуміти, в який спосіб зливалися у Франку елементи різнопрямних змагань в одно русло поетичного натхнення» [1, с. 88]. Обґрунтовано у Франка домінування у поетовому натхненні інтелекту над чуттям і формою

чуття, спостережено вміння врзатися у пам'ять реципієнта «повнотою свого враження» [1, с. 88-89]. З'ясувавши також, що центр обертання його психіки, його творчої галактики – «народна доля і завдання супроти неї», а «ідеали гуманності були стягом, під яким ішов поет» критик формулює Франкову творчу поставу, сенс якої пояснює баланс в напруженні емоції і рефлексії, у якій бачить «силу і гідність апостола»: «Поет, який в однім моменті мусів перейти крізь відчування «з недолі сліз», сповідав ся зі своїх смутків не як німецьке дитя, а як лицар, що розповідає про незгійні рани» [1, с. 89–90].

У часописі була рубрика «Молодіж на дар Франкови», у якій фіксували грошові датки свідомого студентства для Франка, у якій зафіксовано імена майбутніх січових стрільців О. Степанівни, І. Чмоли, Л. Лепкого, Ф. Федорціва [15], С. Галечко [16].

Відхід Івана Франка у вічність 28 травня 1916 р. та його похорон, у якому січове стрілецтво взяло масштабну участь, перетворивши його на військовий, заактуалізували тему його феномену. Січове стрілецтво системно підійшло до увічнення пам'яті І. Франка.

У стрілецькому часописі «Шляхи» тема Франка є також наскрізною. Особливо меморіальним у «Шляхів» щодо постаті Івана Франка став «другий сшиток за май та перший і другий за червень» 1916 року. Він відкривався меморіальною поезією-некрологом М. Голубця «На вічний сон» [4], містив знаменитий некролог «Semper tiro» Ф. Ф. (Федя Федорціва) [26], матеріали із похорону І. Франка, зокрема «Думки і вражіння з жалібного хороводу» М. Яцківа [28], «Три промови на похоронах Івана Франка» [25], фото з похорону Франка: «Похорони Івана Франка (Промова през. Костя Левицького коло Франкової віллі при вулиці Понінського)» [18]. Меморіальну фотогалерею продовжували ще й інші світлини – портрет І. Франка [9], зображення його кабінету та робочого столу [20], фото з ювілею Франка 1913р. [21], світлини І. Франка між стрільцями [7; 8]. Пізніше, у «Шляхах» буде надруковано бібліографію І. Калиновича про відгуки зарубіжної преси на смерть І. Франка [12]. Також редакція умістила

розгорнутий бібліографічний опис збірника на пошану І. Франка «Привіт Іванови Франкови в сорокаліттє його письменницької праці» [19]. При цьому колектив зауважив, що не всі заплановані матеріали – текстові і світлові – надійшли до редакції і тому не вдалося зреалізувати «бажання посвятити біжуче число «шляхів» вповні Ів. Франкови» [2].

У слід стрілецьких кондоленцій ступає і стрілецький некролог «Semper tigo», уміщений у стрілецькому журналі «Шляхи», поданий у лірично-публіцистичній етюдній формі, одна із найбільш популярних у літературознавстві публікацій такого плану [23, с.25-30]. Твір із максимальною емоційною напругою представляє геній Франкового Духа не лише в образах його власних – як Каменяра, плугатаря-сіяча, уже звичних для галицької суспільної рецепції, але і вчителя, і першого січового стрільця, Мойсея, Христа. Перше речення некрологу ідентифікує життєвий подвиг Франка і відхід у стрілецьких мілітарних координатах: «На бойовому шляху України упав перший жовнір першого ряду першої чети жовнярської сотні. Упав по боротьбі важкій, [...] по праці виснажуючій, кєрвавій...» [26, с. 396]. Прикметно, що базовим у творенні образу Франка як першого січового стрільця є образ Каменяра: «**На боєвому шляху України упав перший жовнір першого ряду не з крісом – з молотом!**» (виділено у тексті – І. Р.) [26, с. 396]. Фраза стане лейтмотивною у етюді, також увінчуватиме його фінал: «Помер Він великий, одинокий і самітний на тернистому шляху, упав перший жовнір першого ряду першої чети камінярської сотні, згинув на щиті...» [26, с. 399]. Автор цього ліризованого історіософського некролога відштовхувався від ідейного пафосу Франкової поеми «Каменярі», де вперше артикульовано цей образ. Адже у некролозі присутні, окрім образу каменяра, ще й топос дороги, скелі, деталь молота. І хоч впродовж пристрасного процесу осмислення Франкової ролі на шляху державницького змагу українців невідомий автор звертається до різних Франкових творів, лейтмотивним у сприйнятті Франка є метафора Каменяра. Тим більше, що у надтексті до етюда, епіграфі, вміщено авторефлексію Франка власне на

каменярську тематику: «Ні, я не кинув каменярський молот, усе він в моїй, хоч слабій долоні, його не вирве насміх ані колот. І як невинно він о камінь дзвонить, каміння грук в душі мені лунає, з душі ж луна та співом виринає» [26, с. 396].

Автор у фіналі етюда стверджує і спадкоємність свого покоління із Франковими національними ідеалами, застосовуючи місткий епітет «каменярська» щодо лексеми «сотня» замість «стрілецька»: «Помер Він великий, одинокий і самотній на тернистому шляху, упав перший жовнір першого ряду першої чети каменярської сотні» [26, с. 296]. Назва етюда теж зумовлена інтертекстуальною взаємодією із творчістю І. Франка, його збіркою «Semper tūo» (1906). Автор свідомий того, що існують інші іпостасі, якими можна осягати і означувати Франків національний монументалізм, однак він – за постать Каменяра, символом якого є молот, а змістом життя – праця і самоофіра: «Іван Франко – се перш усього Каменяр першого ряду, що в різних фазах своєї творчості і громадської праці приймає різну стать: то плугатаря, то керманича, то громадського робітника, то народного діяча-провідника, то проповідника, то вчителя, та все домінує в нього головний каменярський тон, якого символ – **молот**, а зміст – **праця**» [26, с. 398].

Автор свідомий загальнонаціонального історичного значення постаті І. Франка, підкреслює його динамічним портретом Франкової життєтворчості на фоні «країни-печери» [26, с. 397], країни-неволі, «країни мертвоти і занепаду», «країни рабів і невільників» [26, с.396]. «Титанічна пісня першого каміняра, повна прометеївського вогню» вселила в невільників «дух волі», «боєві гасла духової революції» [26, с. 397], гімн-протест «Не пора» потрактовано не тільки як гімн стрілецтва, що його «бадьорість і сила загрівали до походу, до бою», але і «справдішній, національний гімн, українська марсілієза» [26, с. 398], який містить Франкові державницькі формули національної політичної окремішності, державницького ідеалу, самопосягати кожного українця і загальної самосвяти. Франко бачиться Христом, який читає своєму народові власну Нагірну

проповідь, адже «...спиняється на стоки гір, на вершини, щоб звідтам говорити до свого народу, щоб промовляти до тих молодих поколінь...» [26, с. 398]. Концепт Мойсея представляє І. Франка в усій динаміці екзистенційних переживань у стані провідництва – від абсолютної віри у свій народ через зневіру, розпуку, сумніви стоїчність у вчительській і направляючій поставі, надію на сповнення державницького ідеалу, безсилля, гнів, патріотизм і знову – до сподівання на добру будучину для свого народу [26, с. 398 – 399].

У меморіальний вінок шани Франкові редакція вмістила поезію М. Гайворонського «Ой впав стрілець», яка продовжувала тему із некролога «Semper tūo» – осмислення феномену І. Франка через призму концепту січового стрільця: «Ой впав стрілець окрай зруба, / коло зломаного дуба /і не встане – вже... /Йшов до бою опівночі, /смерть закрила йому очі / від трьох куль на все... // І хто йому заспіває?/ І хто його поховає?/ Хіба вітер, сніг./ Ой за тебе рідний краю /Наші стільці умірають /І він теж поліг» [17].

Поезія М. Голубця «На вічний сон» представляє жанр прощального посмертного слова [4] на три поетичні такти, кожен із яких має власну логіку художнього переживання факту смерті І. Франка. Перший такт, у якому стверджується факт відходу Франка у вічність, виконано в ключі народнопісенному, як у піснях-плачах – через протиставне мовлення «Гей не в полі в бою з ворогами / Впав ранений і сконав на щиті. / Не на морі в боротьбі з вітрами» [4]. Також конкретизуються обставини події – «...Зложив скрані стомлені і хорі /В пустій хаті, на постелі зимній...». У другому поетичному такті на три чотиривірші сфокусовано настрої загального розпачу від смерті Франка-творця, образи обірваних струн арфи, мертвої арфи, недоспіваних співів це уособлюють. У третьому такті представлено монументальність постаті Франка для нації через метонімічний образ «сорока літ» в контексті образів тернистого шляху, каміння, як Мойсея, провідника до обітованої землі, який навчав свій народ « у роки журби» (натяк на збірку І. Франка «Із днів журби» і роки бездержавності): « Сорок

літ Він трудив ся, навчав,/ Сорок років журби і терпіння, /Ані раз на шляху не пристав, / Ні від терня життя, ні каміння...» [4]. А тепер, немічний, спочив у вічності, залишивши «нам» «нести й сторожить / Свого серця святії скрижалі».

Отже, у потрактуванні теми І. Франка стрілецький часопис «Шляхи» висловив генераційні установки стрілецького покоління щодо Франкового феномену – як українця, який випереджував свій час, надавши величезного духовного прискорення національній свідомості українців і, зокрема галицькій молодіжі», яка генераційно бачить себе покликаною до продовження історичної місії Франка – впровадження національно консолідуючих ідей, спільної праці на благо народу, змагання до звільнення України. Свій зв'язок із Франком бачить у генераційних образах першого стрільця, духовного батька, командира-провідника, лідера покоління, пророка, себе ж – його дітьми. У творчості стрілецькій І. Франко також присутній як естетичний зразок, зв'язок із яким прослідковується інтертекстуально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богун О. Франко як поет / Осип Богун // Шляхи. – Львів, 1913. – Ч. 7. – С. 88–90.
2. Від Редакції // Шляхи / редактор Федь Федорців. – Львів, 1916. – С.478.
3. Голик Р. «Геніальний дух»: образ Івана Франка в літературі та культурі Галичини ХІХ – початку ХХІ століття / Р. Голик// Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. Випуск 55. – С. 195–208
4. Голубець М. На вічний сон / Микола Голубець // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 395.
5. Животко А. Преса на західних українських землях під час першої світової війни / Аркадій Животко // Животко А. Історія української преси / упоряд., авт. іст.- біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – С. 251. (С. 248–251).
6. За волю України. Історичний збірник УСС: В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви 1914-1964 / Ред. кол.: С. Ріпецький (гол. ред), Л. Лепкий, Л. Луців. – Нью Йорк: Видання Головної Управи Братства Українських Січових Стрільців, 1967. – С. 507. (608с.)
7. Іван Франко в стрілецькому захисті (з ліва: пні Ір. Домбчевська, Володимир Щуровський (медик-управитель захисту), Іван Франко, лікар др. Броніслав Овчарський) // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 447.
8. Іван Франко в стрілецькому захисті (Між хорими стрільцями) // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С.454.
9. Іван Франко в 40-вих рр. життя // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 443.
10. Клим'юк Ю. Некрологічні жанри в контексті вокативної поезії / Юрій Клим'юк // Клим'юк Ю. Лірика Івана Франка як система жанрів : монографія. – Чернівці : Рута, 2006. – С.141.

11. Когут О. Товариші й Товаришки! / Осип Когут, Іван Бабій // Шляхи. – Львів, 1913. – Ч. 3–5. – С. 35–36.
12. К-ич І. Преса з проводу смерти Івана Франка (Бібліографічна замітка) / Іван Калинович // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 690–691
13. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль: Джура, 2016. – С.266. (628с.)
14. Молода Громадо! // Шляхи – Львів, 1913. – Ч.2. – С.2.
15. Молодіж на дар Франкови // Шляхи. – Львів, 1913. – Ч. 7. – С. 96.
16. Молодіж на дар Франкови // Шляхи. – Львів, 1913. – Ч. 8–9. – С. 120
17. Ой вправ стрілець... Слова і мелодія М. Гайворонського // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С.444.
18. Похорони Івана Франка (Промова през. Костя Левицького коло Франкової вілли при вулиці Понінського) // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 412.
19. Привіт Іванови Франкови в сорокліттє Його письменницької праці // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С.691
20. Робітній стіл Ів. Франка. Кабінет Ів. Франка (у віллі при вул. Понінського) // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 424.
21. Святкованне 40-літнього ювілею Івана Франка. Комітет студентства, прелегенти і виконавці на святочнім концерті // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 405
22. Сова А. Відзначення товариством «Сокол-Батько» 40-річної творчої праці Івана Франка (Маловідома публікація Івана Боберського) / А. Сова // Вісник НТШ. Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. – Львів, 2017. – Чис. 57 (весна–літо). – С. 71–74.
23. Стрілецька Голгофа : спроба антології / упорядник, автор вступної статті і приміток Т. Ю. Салига. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 25-30.
24. Сьвято І. Франка в «Соколі-Батьку» // Вісти з Запорожа. – Львів, 1913. – Ч. 86–88. – 30 груд. – С.2.
25. Три промови на похоронах Івана Франка // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 466-470.
26. Ф. Ф. «Semper tiro» /Ф. Ф. // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 396–399.
27. «Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав у незломнім завзятті» // Шляхи. – Львів, 1913. – Ч. 2. – С. 1–2.
28. Яцків М. Думки і вражіння з жалібного хороводу /Яцків М. // Шляхи / редактор-видавець Федь Федорців. – Львів, 1916. – С. 438–439.

THE IVAN FRANKO`S THEME IN THE “WAYS” (“SHLAKHY”) JOURNAL OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN

Iryna ROZDOLSKA

*Ivan Franko Lviv National University,
Academician M. Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: yaremchuk.iryana74@gmail.com*

The article deals with the interpretation of the Ivan Franko`s phenomenon in the “Ways” (“Shlaky”) (1913-1918) journal of Ukrainian Sich Riflemen. Franko`s theme is cross-referenced in the magazine, driven by the defining dates of his life and work.

The riflemen reception transmitted generational attitudes to the Franko`s phenomenon, which is driven by the growth of one`s own national consciousness.

The Riflemen considered themselves as the followers of the Franko`s mission in the educational work for the people, in the pursuit of the national idea, in the competition for the liberation of Ukraine. Generation defines its generational connection with Franko in coordinates of the riflemen army – the “first rifleman” and his riflemen “children”.

Keywords: Ways” (“Shlaky”) journal, Ukrainian Sich Ffilemen, Ivan Franko, generation.